

**KISA HİKÂyecİLİK GELENEĞİ ÇERÇEVESİNDE
HAZİNİ'NİN MANZUM ŞERH-İ HADİS-İ ERBAİN
TERCÜMESİNDEKİ BAZI HİKÂyeler***

*İsmail AVCI***

ÖZET

Bu yazıda Hazîni'nin XVI. asırda Uşfûri'den tercüme ettiği manzum kırk hadis şerhinde geçen hikâyeler konu edilmiş ve ele alınan hikâyelerden örnekler verilmiştir. Konunun çerçevesi çizilirken önce Hazîni ve tercümesi tanıtılmış; ardından kısa hikâyecilik geleneği üzerinde durulmuştur. Eserde geçen hikâyelerden genel olarak bahsedildikten sonra hikâyelerden beşi metinleriyle birlikte verilerek Hazîni'nin gelenek içerisindeki yerine işaret edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hazîni, Kırk Hadis, Tercüme, Şerh, Kısa Hikâye.

**SOME STORIES FROM HAZİNİ'S POETIC
TRANSLATION OF THE FORTY HADITH
COMMENTARY IN THE CONCEPT
OF TRADITION OF SHORT STORY TELLING**

ABSTRACT

In this paper short stories which had been included in Hazîni's poetic translation of the forty hadith commentary translated from Uşfûri in 16th century are studied and examples of the stories have been given. While outlining the subject Hazîni and his translation have been presented firstly. Then tradition of short story has been emphasized upon. After broadly mentioning about the stories from the above-mentioned work five of them are presented together with original texts and then their positions in the tradition have been pointed out.

Key Words: Hazîni, Forty Hadith, Translation, Commentary, Short Story.

* Yazıda, tarafımızdan hazırlanan *Hazîni'nin Manzum Şerh-i Hadis-i Erbaîn Tercümesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir 2007) adlı çalışmadan faydalanılmıştır. Metinde geçen beyit numaraları bu çalışmadaki beyit numaralarıdır.

** Arş. Gör., Balıkesir Üniversitesi Necatibey Eğitim Fakültesi, mailavci@hotmail.com

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

Giriş

Klasik Türk edebiyatında, kırk hadisin bir araya getirilip manzum, mensur veya manzum-mensur karışık olarak kaleme alınmasıyla meydana gelen “kırk hadis” türündeki eserler, önemli bir yere sahiptir. Hz. Muhammed’in “*Ümmetim için din emirlerine dair kırk hadis ezberleyeni, Allah fakihler ve âlimler zümresi arasında diriltir.*”¹ hadisi, bu tür eserlerin ortaya çıkışında, anılan metinlerin tercüme ve şerhlerinin yapılmasında temel hareket noktası olmuştur. Hadis, bazı küçük farklarla hemen bütün kırk hadis kitaplarının mukaddimelerinde yer alır; şair ya da nasir, eserini niçin tertip ettiğini bu hadise dayanarak izah eder. “Hadis” ve “edebiyat” kavramlarını bir araya getiren bu türün ilk örnekleri, II/VIII. asırda Arap edebiyatında verilmiştir. Arap edebiyatındaki eserlerin hemen hepsi mensur olarak kaleme alınmıştır ve çok azında manzum parçalara rastlanır. Farsçada “çihl hadis” olarak adlandırılan ve ilk örnekleri VI/XII. asırda verilen bu türdeki eserler ise çoğunlukla nesir-nazım karışık veya manzum olarak kaleme alınmıştır. Bu eserlerin edebî bir hüviyet kazanmasında Fars şair ve ediplerin önemli katkıları olmuştur. Ancak kırk hadis tercüme ve şerhlerine edebî bakımdan en fazla ilgi gösteren ve bu sahada en çok manzum örnek verenler Türkler olmuştur. Hemen her büyük Türk şairi, her asırda, mümkün olduğunca bir kırk hadis tertip etmeye çalışmış ve onların eliyle edebî yönü kuvvetli, başarılı örnekler verilmiştir. Türk edebiyatında ilk kırk hadis Mahmud bin Ali (öl. 761/1360)’nin *Nehcü’l-Ferâdis*² adlı mensur eseridir.

¹ Hadisin kaynağı ve farklı rivayetleri konusunda bkz.: Abdülkadir Karahan, *İslâm-Türk Edebiyatında Kırk Hadis*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 1991, s. 5-7; Selahattin Yıldırım, *Osmanlı’da Kırk Hadis Çalışmaları 1*, Osmanlı Hadis Araştırmaları, İstanbul 2000, s. 33-41.

² Mahmud bin Ali’nin XIV. asırda kaleme aldığı eseri, edebiyatımızda ilk kırk hadis kitabı olarak bilinmektedir. Ancak *Atabetü’l-Hakâyik*’in Türk edebiyatındaki ilk kırk hadis tercümesi olabileceğine dair görüşler de vardır. Bu konuda bilgi için bkz.: Seyfullah Korkmaz, “Atabetü’l-Hakâyik Türk İslâm Edebiyatında İlk Türkçe Manzum

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

Edebiyatımızda Ali Şîr Nevâî, Hazînî, Fuzûlî, Nev'î, Hâkânî, Okçu-zâde, Nâbî... gibi önemli isimlerin elinde gelişip genişleyen kırk hadis türü, XVIII. asrın ikinci yarısından itibaren, bazı dikkate değer manzum örnekler verilse de, zayıflamaya başlamıştır. Ancak bu gelenek zamanımıza kadar muhtelif konularda ve daha çok didaktik karakterde verilen eserlerle varlığını devam ettirmiştir.³

Klasik Türk edebiyatında yazılan kırk hadisler genellikle hacimsiz eserlerdir. Bu türden eserlerde önce hadis metni verilir ve ardından o sözün kısaca tercümesi yapılır. Ancak bunun yanında şerhleri yapılan kırk hadisler de vardır. Bu şerhlerde hadisler açıklanırken, başka hadislerden ve ayetlerden faydalanılmış; ayrıca uygun hikâyelerle konu desteklenerek bazı hacimli eserler de meydana getirilmiştir. Eser içinde hikâye anlatma geleneği oldukça köklü bir gelenektir. Edebiyatımızda birçok müellifin eserini meydana getirirken “kısa hikâyecilik”, “konuya uygun hikâye anlatma”, “temsil getirme” ya da “kıssadan hisse” geleneği olarak adlandırılabilir bu yönüne başvurduğu görülür. Bu gelenek içinde, hikâyelerle zenginleştirilmiş bir eseri nazmen Türkçeye tercüme eden ve böylelikle bu vadede eser verenler arasına katılan isimlerden biri de Hazînî'dir.

Hazînî ve Manzum Şerh-i Hadîs-i Erbâin Tercümesi

Türk edebiyatının birçok sanatkârı gibi Hazînî de hakkında yeterli bilgiye sahip olamadığımız meçhul isimlerden biridir. Kırk hadislerle ilgili en geniş çalışmayı yapmış olan Abdülkadir Karahan, Türk edebiyatında kırk hadis konusunu işlerken Hazînî'nin eserine on sayfalık bir yer ayırmış, ancak mütercimim kimliği konusuna hiç değinmemiştir.⁴ *Osmanlı'da Kırk Hadis Çalışmaları 1* adlı

Hadis Tercümesi midir?”, *Türk Kültürü*, S. 450, 2000, s. 603-613. *Atabetü'l-Hakâyk*'ın, hadislerin manzum tercümeleri açısından değerlendirildiği bir başka çalışma için bkz.: Abdülkadir Palabıyık, *Hadis Açısından İlk Devir İslâmî Türk Edebiyatı Eserleri Üzerinde Bir İnceleme (Başlangıçtan XIII. Yüzyıl Sonlarına Kadar)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1991.

³ Abdülkadir Karahan, *a.g.e.*, s. 319-324.

⁴ *A.g.e.*, s. 161-170.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

eseriyle Arapça ve Türkçe kırk hadis derleyenleri ve eserlerini tanıtan Selahattin Yıldırım da yukarıda andığımız çalışmasında Hazîni ve eserine yer vermemiştir.

Kaynaklara bakıldığında, Türk ve Fars edebiyatı tarihinde Hazîni mahlasını taşıyan on bir kişinin olduğu görülür. Ancak gerek XVI. asır gerekse sonraki asırlarda yazılan tezkire ve diğer biyografik eserlerde, elimizdeki kırk hadis tercümesinin sahibi olan Hazîni'yle ilgili bilgiye rastlanamamıştır. Hazîni de eserinde kendisiyle ilgili bilgi vermemiştir. Onun hakkında bildiğimiz, kırk hadis şerhini, eserin *Hâtimetü'l-Kitâb* bölümündeki,

Mustafânun hicretinden iy hümâm

Kim tokuz yüz otuz ıl geçdi tamâm (3799)

beytinde işaret ettiği üzere, 930/1524 yılında tercüme ettiği'dir. Bu da mütercimmin XV. asrın ikinci yarısıyla XVI. asrın ilk yarısı arasında yaşamış olabileceğini düşündürmektedir. XVI. asırda yaşadığı bilinen Hazîni mahlaslı şairlerin sayısı, kırk hadis şerhini tercüme eden Hazîni'yi dışarıda tuttuğumuzda, beştir. Bu durum, elimizdeki eserin bu Hazîni'lerden herhangi birine ait olabileceği ihtimalini de akla getirmekle birlikte, elde ipucu olmadığından bu konuda bir fikir yürütmek mümkün görünmemektedir. Hazîni mahlaslı kişilerle ilgili bilinenler şöyledir:

Hazîni, Sultân Ahmed-i Hisârî: Hazîni'yle ilgili ilk bilgileri veren Fuad Köprülü'dür. Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* adlı eserinde Hazîni'nin *Cevâhirü'l-Ebrâr min Emvâc-ı Bihâr* adlı eserini tanıtmıştır.⁵ Hazîni'nin eserleri üzerine yapılan çalışmalarda doğum yılı miladi 1532-1534 arası olarak gösterilmiştir.⁶ Günümüzde Tacikistan sınırları içinde

⁵ Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 1991, s. 368.

⁶ Cihan Okuyucu, *Hazîni, Cevâhirü'l-Ebrâr min Emvâc-ı Bihâr (Yesevî Menâkıbnâmesi)*, Erciyes Üniversitesi Gevher Nesibe Tıp Tarihi Enstitüsü Yay., Kayseri 1995, s. VI; Necmi Atik, *Yesevîlik ve Cevâhirü'l-Ebrâr min Emvâc-ı Bihâr*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1997, s. 34; Samire Mahmudova, *Hazîni'nin 'Menba'u'l-Ebhâr fî Riyâzi'l-Ebrâr' Adlı Eserinin Tahkik, Neşir ve Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2000, s. 3; İbrahim

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

kalan Hisar'da doğan Hazîni, hayatının ilk yarısını burada geçirmiş, daha sonra uzun süre İstanbul'da kalmıştır. Ölüm yılı belli değildir.⁷ Hazîni'nin yukarıdaki eserinden başka *Câmi-i Mürşidîn*, *Menba'u'l-Ebhâr fî Riyâzi'l-Ebrâr*, *Tesellâ'u'l-Kulûb*, *Dû Mersiye*, *Hucetü'l-Ebrâr* ve *Divân* olmak üzere altı eseri daha vardır.⁸ Bu bilgilere bakılırsa, tahminen miladi 1532-1534 yılları arasında doğan Hazîni'yle kırk hadis şerhini 1524 yılında Türkçeye aktaran Hazîni'nin aynı kişiler olamayacağı anlaşılmaktadır.

Hazîni-i Esterabâdi: Mir Seyyid Hüseyin Kâzi-i Esterabâdi, Herat şehrinin kadısıdır. 939/1532'de Horasan'ın istilasını sırasında Şiilikle itham edilip öldürülmüştür. Basılmış bir divanı vardır.

Hazîni-i Gûnâbâdi: Asıl mesleği tüccarlıktır. Ancak şiir de yazmıştır. Kaynaklarda 940/1533 yılında tertip ettiği bir divanın olduğu yazılıdır.

Hazîni-i Kâtib: İsmi Mevlânâ Abdülhayy'dır. Uzunca bir süre Mîrzâ Kâmrân (öl. 956/1549)'ın hizmetinde bulunmuştur.

Yukarıda ismi anılanlar dışında, Hz. Ali ile ilgili birçok kasideyi içeren bir divanı bulunan Hazîni-i Geylânî, Hz. Hüseyin'in soyundan gelen ve ismi Mir Seyyid Muhammed olan Hazîni-i Meşhedî, tüccar ve hünerli bir şair olan Hazîni-i Yezdî, ismi Emir Celâleddin Hasan olan Hazîni-i Erdestânî veya Salâyî-i Erdestânî, Abdurrahman Câmî (817-899/1414-1492)'nin talebelerinden Kâsım-ı Kâhî (öl. 988/1580)'nin müridi Hazîni-i Çâcî ve adı Mîrzâ Muhammed Rızâ olan ve İmam Rızâ (öl. 203/818)'nin neslinden gelen bir başka Hazîni daha vardır.⁹

Elimizdeki kırk hadis şerhinin mütercimi Hazîni'nin kimliğiyle ilgili yeterli bilgi yoktur. Ancak onun, mensur olarak kaleme alınmış Arapça bir eseri nazmen Türkçeye tercüme etmesine bakılırsa Arapçayı

Kunt, *Hazîni ve Divânı (İnceleme-Metin)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 2002, s. 30.

⁷ Cihan Okuyucu, *a.g.e.*, s. VI-VII.

⁸ İbrahim Kunt, *a.g.e.*, s. 41-56.

⁹ *A.g.e.*, s. 26-27.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

oldukça iyi bildiği söylenebilir. Ayrıca, hadislerden müteşekkil bir eseri seçmiş olması, hadis konusunda bilgi sahibi olduğunu gösterir. Bunun yanında, mensur olan bir eserin manzum olarak farklı bir dile aktarılması, aynı zamanda edebî bir yeteneğin de ifadesidir. Hazîni'nin dili kullanmadaki ve ifadedeki rahatlığı, beyitleri türün gerektirdiği ve halkın anlayabileceği bir açıklıkla art arda sıralaması buna bağlıdır.

Hazîni'nin manzum kırk hadis tercümesi, Muhammed bin Ebû Bekr el-Uşfûri'nin mensur olarak kaleme aldığı Arapça *Şerh-i Hadîs-i Erbaîn* adlı eserine dayanır. Uşfûri'nin bu eseri üzerine bir yüksek lisans çalışması yapmış olan Hasan Hüseyin Durak, müellifin ölüm yılına ulaşamadığını, Hasan Kâmil Yılmaz'ın *Tasavvufî Hadis Şerhleri ve Konevî'nin Kırk Hadis Şerhi* adlı eserinde 660/1261 yılının müellifin ölüm yılı olabileceğinin zikredildiğini belirtir.¹⁰ Uşfûri eserine bir mukaddimeyle başlar. Allah'a hamd, Hz. Muhammed'e salat ve selamdan sonra kırk hadislerin yazılmasına vesile olan hadisi verir ve eserini yazma sebebini bu hadisle birlikte günahlardan arınmak, Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak ve cehennemden kurtulmak olarak dile getirir. Mukaddimeden sonra esere konu olan hadisler gelir. Önce hadis metinleri verilmiş, daha sonra bunlar ayetler, başka hadisler ve hikâyelerle açıklanmıştır. Hasan Hüseyin Durak ve Abdülkadir Karahan Türkiye, Mısır ve Avrupa kütüphanelerinde, esere ait onlarca yazma ve matbu nüshanın bulunduğunu tespit etmişlerdir. Bu da eserin, Osmanlılar tarafından çok yazılıp okunduğunu ve şöhretinin uzun süre devam ettiğini göstermektedir. Karahan, Hazîni'nin eseri tercüme etmesini de yine bu şöhrete bağlar.¹¹ Uşfûri'nin kırk hadis şerhi, Hazîni'nin eserinden başka iki tercümeyle daha konu olmuştur. Bunlardan ilki Sâdıkî'nin Türkçe tercümesidir. Karahan, Uşfûri'nin eserindeki sadece 39. hadisi nazmen Türkçeye aktaran Sâdıkî'nin kimliğinin tespit edilemediğini belirtir ve 85 beyitlik mesnevi için "*Vezin, kafiye, kelime tekniği,*

¹⁰ Hasan Hüseyin Durak, *Uşfûri'nin Kırk Hadis Şerhi'nin Tahkik, Tahric, Terceme ve Tenkidî*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2002, s. 5.

¹¹ Abdülkadir Karahan, *a.g.e.*, s. 170.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

*ifade tarzı bakımından aksaklıklarla mahmul olduğu gibi, tercüme itibarı ile de gevşek ve başarısız gözüken bu birkaç sayfalık Erbaîn müsveddesi, mevzuumuzu aydınlatacak veya yeni bir şey söylemeğe imkân verecek bir hususiyet taşımaktan uzaktır.*¹² değerlendirmesini yapar. Diğer tercümenin varlığını da yine Karahan haber vermektedir. Muhammed Abdüssettar Tunkî tarafından Urduçaya yapılan yüz altmış sayfalık tercüme, 29 Muharrem 1326 (3 Mart 1908)'da Lahor'da basılmıştır.¹³

Hazîni'nin manzum tercümesinin tespit edebildiğimiz üç yazma nüshası vardır. Bunlardan Ankara nüshasında¹⁴ 3629, Bursa nüshasında¹⁵ 3421, varakları koptuğundan baştan ve sondan bir kısmı eksik olan Sivas¹⁶ nüshasında ise 3230 beyit vardır. Ancak Hazîni'nin de eserin *Hâtimetü'l-Kitâb* bölümünde,

Üç biñ oldu hem sekiz yüz beyt bu

Hakka irişdi bi-'avn-i ferd hû (3798)

beytiyle belirttiği üzere, eserin toplam beyit sayısı 3800'dür ve bu hâliyle, Türk edebiyatında manzum kırk hadisler arasında, bilinenlerin en hacimlisidir. Hazîni'nin hayatından bahsedilirken de değinildiği gibi, eserin tercüme yılı miladi 1524'tür. Esere belli bir ad verilmemiştir. Aruzun remel bahrinin *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* vezniyle ve baştan sona mesnevi nazım şekliyle tercüme edilmiştir. Tercüme yapılırken manaya büyük oranda sadık kalınmakla birlikte, serbest bir tercüme yolu seçilmiş ve asıl eserdeki bazı kısımlar atlanmasına rağmen hacim hemen hemen iki misli artmıştır. Hadislerde işlenen konuya ve hikâyelerin uzunluğuna göre bölümlerdeki beyit sayıları farklılıklar gösterir. Bazı yerler şerhin şerhi durumundadır.

Mesnevilerin genel planına Hazîni'nin eseri de büyük oranda uyar. Besmeleyle başlayan, hamdele ve salveyle devam eden 35 beyitlik mukaddime kısmı ile

¹² A.g.e., s. 299.

¹³ A.g.e., s. 356-357.

¹⁴ Ankara Üniversitesi DTCF Ktp., İsmail Saib Sencer Koleksiyonu, Nu.: 738, 97 vr.

¹⁵ Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Ktp., Orhan Kitaplığı, Nu.: 328, 122 vr.

¹⁶ Sivas Ziya Bey Ktp., Eski Yazılı Eserler Bölümü, Nu.: 100, 113 vr.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

36 beyit tutan ve eserin yazılış sebebinin açıklandığı *Sebeb-i Nazm-ı Kitâb* kısmı ilk bölümü oluşturur. Burada Hazîni, tıpkı Uşfûrî gibi, günahkâr bir kul olduğunu, yaptığı bütün işlerde hata ettiğini, ömrünün ahla geçtiğini söyler ve kırk hadis öğrenme ve öğretmenin faziletini dile getirip bağışlanma ümidiyle, arkadaşlarının tavsiyesi ve teşvikiyle eseri nazmen Türkçeye çevirdiğini ifade eder. Bu bölümü, *El-Hadîsü'l-Evvel* başlığıyla başlayan ve 3686 beyit tutan kırk hadisin ayet, başka hadisler ve hikâyelerle açıklandığı ana bölüm takip eder. Eser, bir kırk hadis kitabı olduğundan ana çatısını hadisler oluşturur. Uşfûrî'nin eserinde hadis metinleri yer aldığı hâlde¹⁷ tercümede 40 ana hadisten sadece 2., 7. ve 17. hadislerin metinleri vardır. Buradan, aslında mütercimmin eserinde bütün hadis metinlerine yer verdiği, ancak müstensihlerin bu konuda ihmalkâr davrandığı anlaşılmaktadır. Eserde hemen her hadisten sonra konuya uygun hikâyeler anlatılmıştır. Üçüncü bölüm ise nasihat ve duadan oluşan 43 beyitlik *Hâtimetü'l-Kitâb* bölümüdür. Bu bölümde eserin beyit sayısı, yazılış yılı gibi bilgiler de verilmiştir.

Eserde sade bir dil ve ifade özelliği dikkati çeker. Okuyucuyu bilgilendirmeyi ve eğitmeyi amaçlayan bu tür eserlerde, sanat göstermekten ziyade öncelikle didaktik bir amacın olduğu bilinmektedir. Nâzım da eserini vücuda getirirken bunun farkındadır ve halkın rahatlıkla istifade edebileceği bir dili tercih etmiştir. Eser, kullanımdan düşmüş arkaik kelimeler açısından oldukça zengindir. Yer yer deyimlere, atasözlerine ve veciz ifadelere rastlanır. Gerek hadislerin açıklandığı gerekse hikâyelerin anlatıldığı kısımlarda, beyitlerin birbiri ardınca, zahmetsiz bir söyleyiş ve akıcı bir üslupla sıralandığı görülür. Hem hadisler hem de hikâyelerin sonunda dua cümleleri vardır. Eserde, ikinci şahsa hitap ve karşılıklı konuşma üslubu hâkimdir.

Hazîni'nin tercümesi, kaynaklarda adına pek rastlanmasa da Türk edebiyatındaki kırk hadislerin önde

¹⁷ Hasan Hüseyin Durak'ın yukarıda andığımız çalışmasında hadislerin metinleri verilmiştir. Ayrıca bizim eserin görebildiğimiz bir yazma nüshasında (Balıkesir İl Halk Kütüphanesi, Nu.: 87, vr. 31b-75a) da şerhten önce hadisler yazılmıştır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

gelen başarılı örneklerinden biridir. Eserin çok fazla tanınmamasını, Abdülkadir Karahan'ın ifadesiyle, "... eski devirler için az-çok, kıymetli bazı âsârın, arasına köşede bucakta kalmış olmasını tabii görmek iktizâ eder."¹⁸ şeklinde değerlendirmek gerekir. Hazîni'ye ait bu manzum tercümenin, aralarında bazı yönlerden (nazım şekli, hikâyelere yer verilmesi, hacim gibi) benzerlikler bulunan Hâkânî Mehmed Bey (öl. 1015/1606-7)'in 1603 yılında tertip ettiği *Miftâhü'l-Fütûhât*¹⁹ adlı eseri için bir model olduğu düşünülebilir.

Kısa Hikâyecilik Geleneği

"Konuya uygun hikâye anlatma", "temsil getirme" veya "kıssadan hisse" geleneği olarak da nitelendirilebilecek kısa hikâyeciliğin edebî kültürümüzde önemli bir yeri vardır. Mevlânâ Celâleddin Rûmî (604-672/1207-1273)'nin Mesnevî'sini kısa hikâyecilik açısından konu alan bir çalışmada Gönül Ayan, bu geleneğin İslami edebiyatla ortaya çıktığını ve temelini Kur'an kıssalarına dayandığını, Kur'an'da bir ifade vasıtası ve üslup özelliği olarak karşımıza çıkan kısa hikâyeciliğin bütün İslam müellifleri ve eserleri üzerinde etkili olduğunu söyler. Ona göre, Feridüddin Attar (513-589/1119-1193), Sa'dî-i Şirâzî (610-692/1213-1292) gibi İran edebiyatının önde gelen sanatkarları ile Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin belli bir şöhrete ulaşmaları ve bir ekol meydana getirmeleri, bu üslubu ve tekniği bir ölçüde kavramış ve benimsemiş olmalarında yatmaktadır.²⁰ Kur'an'da anlatılan kıssalarla birlikte Hz. Muhammed, halifeler, evliyalar ve din büyüklerinin hayatlarını konu alan bu kısa hikâyelerin zaman içerisinde gelişip genişleyerek birçok eserde anlatıldığı görülür. Bunun yanında diğer kutsal kitaplardaki kıssaların ve toplumun farklı kesimlerinden kişilerin hayatları etrafında gelişen olayların da kısa hikâye formunda çeşitli eserlerde yer aldığını da buraya eklemek gerekir. Söz konusu hikâyeler zamanla bazı değişikliklere uğramışlarsa da, bunlar daha

¹⁸ Abdülkadir Karahan, *a.g.e.*, s. 170.

¹⁹ Eser yüksek lisans çalışması olarak hazırlanmıştır: Müzahir Kılıç, *Hâkânî: Hayatı, Edebî Şahsiyeti, Eserleri ve Hadis-i Erba'in'in Tenkitli Metni*, Erzurum 1993.

²⁰ Gönül Ayan, "Mesnevî ve Kısa Hikâyecilik", *5. Millî Mevlânâ Kongresi (Tebliğler)*, 3-4 Mayıs 1991, Selçuk Üniversitesi Yay., Konya, s. 57-58.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

çok anlatımda kendisini göstermiş, öze yansımamıştır. Bir örnek vermek gerekirse, cimriliğin konu edildiği “Eli kuruyan kadın” hikâyesi Alaaddin Zündüsi (öl. 400/1009)’nin *Ravzatü’l-Ulemâ*’sında, Usfûri’nin *Şerh-i Hadîs-i Erbaîn*’inde²¹, Muhlis bin Hâfızü’l-Kâdi’nin *Câmiü’l-Hikâyât*’ında²², İsmail bin Ali’nin *Câmiü’l-Hikâyât*’ında ve Hazîni’nin manzum tercümesinde²³ bazı küçük farklar dışında aynen geçer.

Konuya uygun hikâye anlatma ya da temsil getirme, her şeyden önce bir ihtiyaçtan kaynaklanır. Ortada örneklenmesi gereken bir durum vardır ve hikâyenin etkileyici gücü de burada kendisini gösterir.²⁴ Herhangi bir durumu ya da olayı, ifadesi güç bir konuyu uzun uzun açıklamaya çalışmak yerine, bunu kısaca örnekleyebilecek mahiyette duruma uygun küçük bir hikâye anlatmak daha etkili ve daha ikna edici bir yöntemdir. Zira hikâye ve temsil, merak uyandırır, ilgi çeker, mesajın muhataba kısa yoldan ve daha kolay ulaştırılmasını sağlar. Her biri parça parça farklı bir konuyu, hayatın farklı bir boyutunu ele alan bu kısa hikâyelerin, bir bütüne işaret eden, aynı amacı güden bir yönü vardır. Amaç hikâye anlatarak bir sanat eseri ortaya koymaktan ziyade, bilgi vermek, okuyanı ya da dinleyeni dinî, ahlaki yönden eğitmek, onların olgun ve örnek birer insan olmalarını sağlamaktır.²⁵ Hikâye bunun için bir vasıta. Bu noktada artık “*Hikâye kendisi kendisi için olan bir metin değildir; kendisi bir başka şey içindir ve o*

²¹ Hasan Hüseyin Durak, *a.g.e.*, s. 41-42. Hikâyenin *Ravzatü’l-Ulemâ*’da geçtiği de yine burada belirtilmiştir.

²² Meryem Delice, eserdeki 25 hikâyenin İsmail bin Ali’nin *Câmiü’l-Hikâyât*’ında da geçtiğini ve bunlardan birinin de “Eli kuruyan kadın” hikâyesi olduğunu belirtmiştir. *Divan Edebiyatı’nda Küçük Hikaye Geleneği İçinde Muhlis B. Hâfızü’l-Kâdi’nin Câmiü’l-Hikâyâtı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2000, s. 5. Hasan Kavruk, Muhlis bin Hâfızü’l-Kâdi’nin XV. asır müelliflerinden Kemal Ümmî (öl. 880/1475?) olabileceğini belirtir. *Eski Türk Edebiyatında Mensûr Hikâyeler*, MEB Yay., İstanbul 1998, s. 139.

²³ İsmail Avci, *a.g.e.*, s. 215-222.

²⁴ Âdem Balkaya, “Türk Toplumunda Temsil Getirme Geleneği ve Mevlana’nın Gelenek İçerisindeki Yeri”, *Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Tunca Kortantamer Özel Sayısı II, Volume 2/4, Fall 2007, s. 203. <http://www.turkishstudies.net/dergi/cilt1/sayi6/sayi6pdf/12.pdf>

²⁵ Hasan Kavruk, *a.g.e.*, s. 8.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

*başka şey de nasihat, irfanî bilgi ve kıssadan bir hisse almaktır.*²⁶ Bu hususun Mevlânâ'da, "Maksadım sizlere hikâye anlatmak değil, kıssadan hissedir."²⁷ şeklinde ifade edildiğini görürüz. Bu tür hikâyelerde, anlatılma gayesine de uygun düşecek şekilde, karmaşık bir yapıdan ziyade basit bir olay örgüsü vardır. Şahıslar az sayıdadır ve hikâyeler hacimsizdir. Bu hikâyeleri hikâye antolojisi türünden câmiü'l-hikâyât, cevâmiü'l-hikâyât adıyla kaleme alınan eserlerle bir plan dâhilinde yazılan hikâye külliyatlarında²⁸ veya birbirinden çok farklı konularda yazılmış birçok eserde görmek mümkündür. Edebiyatımızda şiirle tahkiyenin birlikte yürüdüğü çokça örneğe rastlarız. Bu türden eserlerde olayların nazma çekilerek bir anlamda şiirin gücünden de yararlandığını söylemek mümkündür.²⁹ Kısa hikâyecilik geleneği içinde, Hazîni'nin üzerinde durduğumuz eseri şiir-hikâye ilişkisine örnek olarak gösterilebilir.

Hazîni'nin Tercümesindeki Bazı Hikâyeler

Hazîni'nin manzum tercümesinde hikâyeler, asıl konuyu destekleyici birer unsur olarak karşımıza çıkar. Hemen her hadisten sonra, bazen "Hikâyet", "Hikâyet-i Uhrâ" veya hikâyenin konusunu yansıtabilecek şekilde "Hikâyet-i Behrâm-ı Mecûsî", "Hikâyet-i İbrâhîm İbni Edhem" gibi başlıklarla, bazen de başlık kullanılmadan konuya uygun hikâyeler anlatılmıştır. Anlatılan hikâyeler, eserin içeriğine de uygun olarak dinî konuludur ve genellikle yapılan iyi bir işten dolayı bağışlanmayla veya kahramanların Müslüman olmalarıyla son bulur. Çoğu zaman Hz. Muhammed ve ashabı ile din büyüklerinin hikâyelere konu olduğu görülür. Hikâyelerde rüya motifiyle sıkça karşılaşılır. Tıpkı hadislerin açıklandığı kısımlarda olduğu gibi hikâyelerin anlatıldığı kısımlarda da ilk beyitler birbirine

²⁶ Dursun Ali Tökel, "Zihniyet ve Kaynakları Açısından Hikâyemize Bakmak", *Hece*, Türk Öykücülüğü Özel Sayısı, S. 46-47, Ekim-Kasım 2000, s. 47.

²⁷ Nihat Keklik, "Mevlânâ'da Metafor Yoluyla Felsefe", *I. Millî Mevlâna Kongresi-Tebliğler*, Selçuk Üniversitesi Yay., Konya 1986, s. 45.

²⁸ Şerife Yağcı, *Süheylî'nin Acâibü'l-Mesâir ve Garâibü'n-Nevâdir'i-Metin ve Küçük Hikâye Üzerine Teorik Bir İnceleme*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 2001, s. 8.

²⁹ Mehmet Can Doğan, "Şiir ve Hikâye", *Hece*, Türk Öykücülüğü Özel Sayısı, S. 46-47, Ekim-Kasım 2000, s. 204-205.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

benzer. Bu ilk beyitlerde çoğu zaman *bir hikâyet geldi diñlegil, bir hikâyet diñle imdi bu zamân, bir hikâyet ideyüm şimdi beyân, bir hikâyet diñle şimdi cân ile* gibi kalıp ifadeler kullanılmış ve son beyitler de genellikle nasihat ve duaya ayrılmıştır. Bu benzerlikler ifadenin belli bir düzeyde ilerlemesini ve bölümler arasında üslup açısından bir bütünlük kurulmasını sağlamaktadır. Manzum tercümede “kısa hikâye” olarak adlandırılabilir bu hikâyelerin sayısı 43’tür. Tercüme esas olan Usfûrî’nin eserinde ise 45 hikâye yer alır. Hazîni eseri tercüme ederken Usfûrî’deki hikâyelerden 42’sine yer vermiş, bunun yanında kendisi de bir hikâye eklemiştir. Mütercim bunu,

Behcedendür nakli bu sözüñ yakîn

Diñle bunı sıdk ilen iy pâk-dîn (1019)

beytiyle, Fahreddin bin Mahmûd İbnü’l-Hüseyin İbn Mahmûd et-Tebrizî’nin *Behcetü’l-Hadâ’ik fi Mev’izeti’l-Halâ’ik* (yyl. 1270-1286-7)³⁰ adlı eserinden aldığını belirtir. Hasan Hüseyin Durak Usfûrî’nin eseri üzerine yaptığı çalışmada hikâyelerden 5’inin Alaaddin Zündüsî’nin *Ravzatü’l-Ulemâ* adlı eserinde geçtiğini tespit etmiştir. Bunlardan 3’ü Hazîni’nin tercümesinde de vardır. Bizim karşılaştırma imkanı bulduğumuz bazı eserlerde de bu hikâyelerden bir kısmı yer almaktadır. Örneğin bunlardan 4’ü Muhlis bin Hafızü’l-Kâdî’nin *Cami’ü’l-Hikâyât*’ında ve İsmail bin Ali’nin aynı adlı eserinde, biri Mevlânâ’nın *Mesnevî*’sinde ve biri de yukarıda değinildiği üzere *Behcetü’l-Hadâ’ik*’ta geçmektedir. Daha geniş bir tarama yapıldığında, bu hikâyelerin daha sonraki asırlarda yazılmış farklı eserlerde de yer aldığını görmek mümkün olacaktır. Bu ortaklıklarla, andığımız eserlerin kısa hikâyecilik geleneği içinde zincirin birer halkası hâline geldiği söylenebilir.

Hazîni’nin eserinde yer alan hikâyelere genel hatlarıyla kısaca değindikten sonra, bunlardan bazılarını kısa hikâyecilik geleneği çerçevesinde örneklendirmek

³⁰ Karışık dilli dönemin önemli örneklerinden biri olan eserin müellifi ve yazılış yılı, Âdem Ceyhan tarafından Süleymaniye Kütüphanesinde bulunan bir nüshasından hareketle tespit edilmiştir. *Türk Edebiyatı’nda Hazret-i Ali Vecizeleri*, Öncü Kitap, Ankara 2006, s. 374.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

istiyoruz. Bu yapılırken önce hadisin konusu, ardından da hikâyenin özeti ve metni verilecektir.

1. Hikâye

Hazîni hikâyeyi birinci hadisten sonra başlık kullanmadan 24 beyitle nazma çekmiştir. 8 beyitle manzum tercümesi yapılan hadisin konusu ise “yaratılmışlara merhametli davranmak”tır.

Özet: Hz. Ömer bir gün sokakta yürürken bir çocuğa rastlar. Çocuğun elinde bir serçe vardır ve onunla oynamaktadır. Hz. Ömer kuşa acır ve onu çocuktan satın alıp salverir. Aradan zaman geçer ve Hz. Ömer vefat eder. Bir kişi rüyasında Hz. Ömer’i görür ve Allah’ın ona nasıl muamele ettiğini sorar. O da “Allah beni bağışladı, affetti.” der. Bunun sebebinin onun cömertliğinden, adaletinden veya takva sahibi olmasından mı olduğu sorulunca şöyle cevap verir: “Bunların hiçbirisi fayda etmedi, siz beni kabre koyunca karşıma heybetli iki melek çıktı, onların heybetinden korktum. Beni tutup sorgulamak istediler. O sırada gâipten ‘Kulumu bırakın, korkutmayın, ben ona merhamet ettim, çünkü o dünyada bir serçeye acıdı ve onu kurtardı.’ diye bir ses işittim.” der.

Bir hikâyet istimâ’ it şimdi sen

Bu hadîş üstine iy hulk-i hasen

Ol ‘Ömer Haṭṭâb emîrû'l-mü’minîn

Ol Medîne gûşesinde iy emîn

Gördi tutmuş bir kesî bir serçeni

Eylemiş maḥbûs oynadur anı

Raḥm kıldı kuşa ol demde ‘Ömer

Aldı şatun anı oğlandan meger

Alup anı ol dem âzâd eyledi

Ḳurtarup maḥbûs iken şâd eyledi

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

Geçdi bunuñ üstine bir rûzgār
Eyledi çün kim fenā'dan ol güzār

Bir gice bir şahş anı düşde görer
Didi hālũñ nite oldu yā 'Ömer

Bu қараңғу evde hālũñ söylegil
Nice oldu sen anı şerh eylegil

Söylegil Allāh saña ne eyledi
Nice düşdi anda bāzāruñ didi

Pes emīrũ'l-mũ' minĩn virdi cevāb
Kim işũm oldu şavāb-ender-şavāb

Ҳақ Te'ālā cürmũmi 'afv eyledi
Rũhumı rahmet h'āniyla toyladı

Pes yine ol şahş aña söyledi
Ne sebebdür ki saña rahm eyledi

Ҳақ seni cũduñ içün mi itdi zād
Yoқsa 'adlũnden mi olduñ ber-murād

Yoқsa zũhdũnden mi bulduñ şefқati
Kim saña oldu Ҳudānuñ rahmeti

Didi bu didüklerũñ iy māh-rũ
Қılmadılar fā'ide bunlar қamu

Didi beni қабre қoyup gitdiler
Bir қараңғу evde çün terk itdiler

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

Geldiler iki ferîşte nâ-gehân
Heybetinden gitdi 'aqlum ol zamân

Çünkü bu hâl ile gördüm anları
Ditredi yaprak gibi a'zâm varı

İkisi tutup beni turgurdılar
Oturınca geldi karşıma olar

İtmek isterken baña bular su'âl
Bir nidâ' geldi ne-gâhın bu maḥâl

İy melekler kulumı siz terk idüñ
Anı kırkıtmañ yanından tîz gidüñ

Raḥm kılmışdı fenâ'da bir kuşa
Lâ-cerem 'uqbâda raḥmet irişe

Çünkü maḥlûkâtuma raḥm itdi ol
Raḥmetüm ḥ'ânına andan buldı yol

Raḥmet eyle kamuya sen iy Raḥîm
Ḳullaruña rûzî kııl dârü'n-na'îm (80-103)

2. Hikâye

Hikâye 2. hadisten sonra 11 beyitte anlatılmıştır. Hadisin tercümesi 6 beyittir ve konusu “Allah'ın rahmetinden ümit kesmemek ve insanlara ümitli olmayı tavsiye etmek”tir.

Özet: Geçmişte zamanını ibadetle geçiren ve bununla övünen, ancak insanlara ümitsizlik aşıl原因 bir kişi vardır. Bu kişi zaman gelir ölür. Hayattayken yaptığı ibadetlere güvenerek Allah'a kendisi için öte dünyada ne

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

hazırladığını sorar. Allah da ona kullarını ümitsizliğe sevk ettiğini ve rahmetinden mahrum bıraktığını, bu yüzden de kendisine merhamet etmeyeceğini söyler.

Ḥikāyet-i Uḥrā

Bu söze kuvvet Mu'ammer söyledi

Zeyd Eslemden rivāyet eyledi

Var idi öñdin zamānda bir kişi

Ṭā'at idi Tañrıya dün gün işi

Ṭā'atine tekye kılmışdı özi

Ḥalka nā-ümmīdlik dā'im sözi

ḲorḲudurdı Ḳulları ol tünd-ḥū

Nā-ümīd iderdi raḥmetden Ḳamu

Ḳünki naḳl itdi fenā'dan ol kişi

Ḥazret-i ḤaḲdan umardı baḥşıři

(...)

Didi yā Rabbī 'ibādātum Ḳanı

Zühd ü ṭaḳvām ile ṭā'ātüm Ḳanı

Söyledi ḤaḲ Ḳullarımı sen müdām

Raḥmetümden nevmīd eyledüñ tamām

Nevmīd itdüm şimdi raḥmetden seni

Ḥalkı ḲorḲudup ögerdüñ sen seni

Pes gerek Ḳul ḥā'if ü rācī ola

ḤaḲ Ḳatında tā ki ol nācī ola

(123-133)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

3. Hikâye

9. hadisten sonra anlatılan hikâye rızıkla ilgilidir ve toplam 21 beyittir. Hadisin konusu “hayâ, tövbe, Allah’tan yüz çevirmeme ve rızık Allah’ın verdiği”dir ve 25 beyitte açıklanmıştır.

Özet: Allah gökte sırtında ve karnında oka benzer çıkıntılar olan yeşil bir kuş, denizde de balıkla beslenen bir timsah yaratmıştır. Timsah balıkları yiyince dişlerinin arasına et sıkıştır ve onu rahatsız eder. Bu sebeple başını sudan yukarıya çıkarır. O yeşil kuş da gelip timsahın ağzına girer, oka benzeyen çıkıntıları timsahın iki çenesi arasına dayar, böylece yem olmaktan kurtulduğu gibi sıkışan etleri de yer. Sonuçta timsah etlerin verdiği rahatsızlıktan kurtulur, kuş da karnını doyurmuş olur.

Hikâyet-i Uhrâ

Eyle kim gelmiş haberde iy ulu
Hâlık u Perverdgâr u ferd hû

Bir yaşıl kuş yaradupdur der-hevâ
Güş kılgıl vaşfını aydam saña

Arkasında bir cıda nisbetlü şey
Yaradupdur ol Qadîm ü ferd Hay

Bir anuñ tek yine karnında dañi
Yaradupdur sen işitgil yâ añi

Hem yaradupdur yine Perverdgâr
Bir balık nisbetlü nesne âşkâr

Baħr içinde bir neheng ol pādşāh
Yaradupdurur yine olgil āgāh

Baħr içinde kütüdür anuñ semek
Kılmış anuñ işini balık yimek

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

Arasına dişinüñ balık eti
Girübeni incidür anı kıatı

Dişlerine çünki et zaħmet virür
İncidür çok çok aña miħnet virür

Çıkarur başını deryādan revān
Ağzını açup turur ol bir zamān

Ol yaşıl kuş ol zamān gökden iner
Pes gelür anuñ dehānına kıonar

Ol nehengüñ ağzına ol dem girer
Etleri dişi arasında görer

Ol eti dişi arasından kıamu
Çıkarup yir anı iy ol nık-ħü

Eñegine kıayanur iki cıda
Çiyneyüp kıoymaz ki ol kıuşı yuda

Dişlerini arıdur anuñ tamām
Uçuban gider hevāya şād-kām

Kıayıdur balık daħi hem yirine
Kıl ta'accüb Tañrınuñ taķdīrine

Rızkıını kıuşuñ balık ağzından ol
Yaradupdur yitürür her demde bol

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

Rāhatına balıġuñ ol ferd Rab
Eylemişdür yine ol kuşu sebab

Birbirisine sebebdür ol iki
Hikmeti çok Hālīkuñ bunuñ teki

Kankı birini getüre kul dile
Pes gerek kim her zamān şükriñ kıla

Çün yitürür rızkuñı her dem Hudā
Aşşısı yok ġam u teşvīşüñ saña (769-789)

4. Hikâye

Hikâye 11. hadisten sonra 61 beyitle anlatılmıştır. Konusu “sadaka vermek” olan hadisin manzum açıklaması ise 70 beyittir.

Özet: Bir gün sağ eli kurumuş bir kadın Hz. Muhammed’e gelir ve elini iyileştirmesini ister. Hz. Muhammed ona elinin niçin kuruduğunu sorar. Kadın da gördüğü rüyayı anlatır. Rüya şöyledir: Kadın rüyasında kıyametin koptuğunu, annesinin cehennemde olduğunu görür. Annesi elindeki bir parça et ve bir parça bezle kendisini ateşten korumaya çalışmaktadır. Kadın annesine niçin ateşte yandığını sorar. Annesi hayattayken cimri olduğunu, bu sebeple yandığını, elindeki et ve bez parçasını ise sadaka olarak verdiğini ve ateşten korunmak için bu ikisinden başka kendisine bir şey verilmediğini söyler. Babasının ise cömertliğinden dolayı cennete koyulduğunu anlatır. Kadın annesinin yanından cennete, babasının yanına gider. Babasını Kevser havuzunun yanında cennet ehline su verirken bulur. Babasından annesi için bir avuç su alır ve onu annesine götürür. Suyu annesine içirince gâipten “Çalap elini kurutsun!” diye bir ses işitir. Kadın uykudan uyanır ve elinin kurumuş olduğunu görür. Rüyayı dinleyen Hz. Muhammed kadın için dua eder ve kadının eli iyileşir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

Hikāyet-i Uḫrā

Hikāyet-i Uḫrā

‘Āyşe ḥāṭūn ki ümmü'l-mü'minīn

Böyle kıldı ol rivāyet iy emīn

Geldi bir ‘avret resülūñ ḳatına

Nice idi ḥālini diñle yine

Ḳurumuşdı sağ eli anuñ yakīn

Söyledi kim yā Muḫammed yā Emīn

Luṭf idüp ḳılgıl du‘ā’ sen bu zamān

Kim elüm şıḫḫat bula iy mihrbān

Muştafā didi ki aña ne sebeb

N'oldı ki ḳoluñ ḳurumuşdur ‘aceb

Didi kim gördüm düşümde ben ‘ayān

Şöyle kim ḳopmuş ḳıyāmet nā-gehān

Hem cehennem kıpkızıl olmuş yanar

Bir yañadan cennet olmuş āşkār

Cennet ehli vāşıl olmuş raḫmete

Hem cehennem ehli düşmiş miḫnete

Yidi ḳapusını gördüm āşkār

Birisinde anamı gördüm yanar

Bir elinde var idi bir vuşla et

Yimiş idi od elinden dürlü let

Bir elinde daḫ bir eski pāresi

Ol ikisi olmuş anuñ çāresi

Anlaruñla odı özinden ḳorur

Ḫāletini görenüñ cismi erür

Söyledüm aña ki iy ana neden

Böyle yanarsın bu od içinde sen

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

Sen helâlûne muṭî' idüñ yaḳîn
Râzî idi daḫi senden ol emîn

Olmamışduñ 'âşî hem Allâha sen
Ṭâ'at iderdüñ hem ol dergâha sen

Yâ ana pes söyle ne oldu sebep
Kim saña kılmış durur Tañrı ğazab

Didi yâ kızum işitgil söyleyem
Hâlümi saña hikâyet eyleyem

Ben baḫîl idüm fenâ'da bil yaḳîn
Anuñ için çekerem cezâ' hemîn

Eylemişdür Haḫ baḫîllerüñ yirin
Burada bilgil bunı bellü yaḳîn

Didüm iy ana baña eyle beyân
Ol et ile eskiyi eyle 'ayân

Ḳandan almışsın oları söylegil
Vaşfını bildür baña şerḫ eylegil

Söyledi kim yâ kızum bil bunı sen
Şadaḫa virmiş idüm dünyâda ben

Virmiş idüm Haḫ yolına az u çok
Lîk bu ikisi idi daḫi yoḫ

Uşta anı virdiler baña bu dem
Özümi oddan anuñla ḳoruram

Pes yine didüm ki iy ana digil
Ḳancarudadur atam sen söylegil

Didi kim atañ saḫî idi yaḳîn
Ḳıldı raḫmet aña Rabbü'l-'âlemîn

Ol varup cennetde kılmışdur ḳarâr
Uş saḫîler menziline âşkâr

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

Ol aradan ben yine kıldum güzer
 Gıtdüm atam yanına bilem haber
 Yâ resûla'llâh anı gördüm 'ayân
 Hâvz-ı Kevşer kırağında nâ-gehân
 Cennet ehline şu virür ser-be-ser
 Böyle gördüm anı yâ hayra'l-beşer

Alur idi Murtażadan ol kadeh
 Şu virüben halkı eylerdi ferah
 Çünkü gördüm atamı bu işde ben
 Didüm ata Tañrıñ için söyle sen
 Ol anam saña muñi' idi yaķın
 Râzî idi daği Rabbü'l-'âlemîn
 Ol cehennemde çeker dürlü 'azâb
 Teşnelikten hõd anuñ hâli harâb
 Sen cinân ehlin şuvarursın kamu
 Ol şusızlıķdan yanar ender-ţamu
 Hâķ rızâ'sıçün n'ola sen yâ ata
 Bir içim şu kılasın aña 'aţ'
 Didi yâ kızum bu sözi söyleme
 Bilmedüğüñ nesneye sa'y eyleme
 Nite kim anañ baħıl idi kıatı
 Ol sebebden kim çeker bu zaħmeti
 Uş baħıller menziline iy oğul
 Yanuban miñnet çeker nâr içre ol
 Muştafânuñ havzı olmışdur harâm
 Kim baħıl ü mücrime iy nîk-nâm
 Didi iy ata bir içim şu baña
 Virgil anı kim içüp bulam şafâ'

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
 and History of Turkish or Turkic
 Volume 3/2 Spring 2008*

Avcumı taldurdı atam ol zamân
Aldum anı anama gitdüm revân
Vardum içürdüm çün ol şuyı aña
Kulağuma irdi nâ-geh bir şadâ
Didi kırutsun elüñi ol Çalap
Dünyede olsun saña Hâkdan ğazab
Kim şuvarduñ bir bahîli bu maħal
Muştafâ havzından iy hâ'in dağal
Bunu kılmışdur aña Allâh harâm
Nite şuvarduñ anı iy nâ-tamâm

Çün uyandum uyğudan ben yâ resül
Kırumış gördüm elüm iy pür-uşül
Çün işitdi âh kıldı Muştafâ
Didi kim anuñ bahîlliği saña
Dünyede böyle mazarrat kıldı çün
Özüñüñ hâli n'ola tañlaki gün
Muştafâ koydı 'aşâsını revân
'Avretüñ elinüñ üste ol zamân
Didi iy Ğaffâr u Hâyı u Zü'l-celâl
İy Raħîm ü vey Kerîm ü bî-zevâl
Pâk-zâtuñ hürmetiçün yâ İlâh
Luğf kılgıl bu zamân iy pâdşâh
Hem daħi bu vâkı'anuñ hürmeti
Bu za'îfeden gidergil zaħmeti
Kıolını kılgıl mübeddel şıħhate
Tâ ki vara şükr ide bu hikmete
Hâk Te'âlâ ol du'a'sını kabül
Eyledi çün kim anı kıldı resül

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

Ol za'îfenûn hem eli oldı hoş
 Vir şalavât Muştafâya bâ-ħurûş
 'Avretûn kolu şağaldı der-zamân
 Yine evvelki kimi oldı 'ayân
 Sen olaruñ ħürmetine yâ İlâh
 Kim baĥîllerle bizi kılma tebâh
 Ķalbümüzden ħubb-ı dünyâyı götür
 Sen yirine kendü ħubbuñı getir
 'Aţş-ı maĥşerde sen iy Rabb-i Ķanî
 Ķılma mahrûm ħavz-ı Aĥmedden beni
 Ol gürühdan kıl bizi sen iy Ķudâ
 Şerbet ićerlerdi ħavz-ı Muştafâ (1210-1270)

5. Hikâye

Hikâye 28. hadisten sonra anlatılmıştır, toplam 83 beyittir. Manzum tercümesi 20 beyit olan hadisin konusu ise “iyi ve kötü insanın özellikleri”dir.

Özet: *Abdülaziz halifeyken Bizans'a bir ordu gönderilir. Savaşta Müslümanlar yenilir, askerlerden yirmisi de esir alınır. Hükümdar esirlerden birini getirir, dinini değiştirmesini, bunu yaparsa vezir olacağını, yapmazsa öldürüleceğini söyler, esir kabul etmeyince cellada emir verir ve onu öldürtür. Esirin bedeninden ayrılan başı meydanda üç kez döner ve bir ayet okur. Hükümdar bir esir getirilmesini daha emreder. Aynı olay yine tekrarlanır. Hükümdar üçüncü esirin getirilmesini ister, ona da dinini değiştirmesini söyler. Üçüncü esir kabul eder ve hükümdar vezirine filan şehre bunu vezir tayin ettim, hilat verin der. Ancak vezir araya girer ve eğer gerçekten dinimize girdiyse arkadaşlarından birini öldürsün, ondan sonra vezir yapalım der. Esir, arkadaşlarından birini öldürür ve gerçekten onların dinine inandığını ispatlar. Padişah yeniden hilat verilsin deyince veziri yine araya girer. Bu kişinin yoldaşını öldürdüğünü, onun hakkına riayet etmediğini, şimdi kendisine de riayet*

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
 and History of Turkish or Turkic
 Volume 3/2 Spring 2008

etmeyeceğini, bu yüzden de ona vezirlik vererek büyütmenin doğru olmayacağını ve öldürülmesi gerektiğini söyler. Padişah da vezirini haklı bulur ve esiri öldürtür. Esirin bedeninden ayrılan başı meydanda üç kez döner ve bir ayet okur. İman ehli olarak yaşadıktan sonra kafir olarak ölür.

Hikâyet

Bir hikâyet diñle iy ehli temîz
Kim hâlifeydi meger 'Abdü'l-'azîz

Ol hilâfet mesnedindeyken meger
Kâfir idi mülk-i Rûm iy mu'teber

Seçdi leşker ol şahâbeden ki tâ
Rûm iline varuban ide ğazâ'

Rûma çün leşker çeküben gıtdiler
Çayşer-i Rûmî bile ceng itdiler

Ġâlib oldı leşker-i kâfir ne-gâh
Başdı İslâm leşkerin ol kîne-h'âh

Oldı anda çok Müselmânlar şehîd
Oldılar mağfûr u merğûb u sa'îd

Oldı çün kim anda çok çok dâr u ğîr
Oldı aşhabuñ yigirmisi esîr

Leşker-i İslâm hezîmet buldı çün
Çayşer-i Rûmîye 'îd oldı düğün

Bârgâhın dikdi pes anda revân
Tahtına oturdı göñli şâdmân

Ol Müselmânlar ki olmışdı esîr
Yanına yığıldı çün mîr ü vezîr

Hâzır itdiler araya cümlesin
Çayşerüñ içi şoludur küfr ü kîn

Bunları cellâda ister tapşura
Cümlesinüñ tîĝ ile boynın ura

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

Birisine söyledi Kayşer revân
Gel benüm dînüme girgil bu zamân

Secde eyle bütlere bî-ters ü bāk
İster iseñ olmayasın sen helāk

Gel sücüd idüp büte dînüme gir
Bir ulu şehre seni kılam vezîr

Vireyüm kūs u naķāre hem ‘alem
Dağı çok ħil’at bile iy muĥterem

Eyleyem dağı seni begler begi
Leşkerümde olmaya senden yigi

Yoķsa ger dînümi kılmazsañ kabül
Arada sensin kılıçdur bilmiş ol

Söylerem cellāda şimdi bî-dirîĝ
Kim helāk eyler urup boynuña tîĝ

Didi sen bil her ne işlerseñ baña
Dîn yolında cānumı kıldum fedā’

Dînümi dünyādan ötrü şatmazam
Sen işüñ bitür ki sözün ũtmazam

Cānumı virdüm Muĥammed ‘aşķına
Var iken bu özge kimse ‘aşķı ne

Şad hezārān cānum olsa bî-ĥaĥā’
Dîn yolında eyler idüm ben fedā’

Bu sözi işitdi Kayşer ol zamân
Ĥışm ile cellāda emr itdi revân

Didi ur boynın aķıtıl kanını
Kıl cüdā cisminden anuñ cānını

Pes ayaĝa ũrdı cellād-ı pelîd
Urdu boynını anı kıldı şehîd

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

Çünkü başı oldu cisminden cüdâ
Üç kezin devr eyledi meydân ara
Oğur idi dem-be-dem bu âyeti*
Hâlika irişmek idi hasreti
Ya'nî kim nefesine dirdi ol zamân
Hakka dön bulgıl hayât-ı câvidân
Dâhil olgıl Tañrınıñ kullarına
Müttefik ol anlaruñ yollarına
Tâ giresin anlar ile cennete
İresin anda firāvân ni'mete
Çünkü Kayşer bunu işitdi yakîn
Acığı tutdı vü oldu hışm-gîñ
Pes birisin dağ getürdi ilerü
Söyledi yine aña dağ rû-be-rû
Didi kim gel dînümi eyle kabûl
Bütlere eyle sücüd iy pür-uşûl
Eyleyem begler begi kim ben seni
Kılmamış olam senüñ tek kimseni
Yok dir iseñ buyuram cellâda ben
Başuñı eyler cüdâ şimdi zi-ten
Ol seni dağ yoldaşuñ tek öldürür
Leşüñ üste çok kişiler güldürür
Didi kim dünyâya şatmazam dîni
Sür işüñi dağı incitme beni
Dîn yolına cānumı kıldum fedâ'
Başumı virem be-'aşk-ı Muştafâ

* "Ey mutmain nefis! Sen Rabb'inden razı, Rabb'in senden razı olarak Rabb'ine dön. Haydi kullarım arasına katıl. Haydi sen de cennetime gir." Fecr, 89/28-30.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

Başuma geçer senüñ hükümüñ revān
Dīnüme hōd hükümüñ olmaz iy fülān

Başımı cismümden eylerseñ cüdā
Dīnümi kimdür ayıran iy gedā

İşidüp Kayşer bunu emr eyledi
Tır bunuñ dağ boynını urgıl didi

Tırdı cellād urdı boynını revān
Başı çün meydāna düşdi ol zamān

Devr kıldı ol dağ meydan ara
Çizginür üç kerre bakup dört yaña

Oğuyup bu āyeti ol dağ yine**
Geldi tırdı ol dağ ol baş yanına

Didi oldum Hağ rızā'sıçün şehīd
Ehl-i cennetden olup oldum sa'īd

Cennetüñ 'ayşı ilen rāzī olam
Hağret-i Hağdan nice 'izzet bulam

Tırdı ol baş katda çün kim bu dağ
Hışma geldi pes yine ol dūzağī

Didi kim birini dağ getürüñ
Bu siyāset meclisine yitirüñ

Şordı pes Kayşer aña dağ yine
Sen girer misin didi bizüm dīne

Bir ulu şehre seni kılam emīr
Hem muğarreb sen teki olmaya bir

Nā-gehān şeytān aña buldı mecāl
Pes şekāvet irişüp şa'b oldı hāl

** "Ve o, kendini böylece mutlu bir hayatın içinde bulacak, yüce bir cennette, yaptıklarının meyvelerine kolayca ulaşabileceği.". Hākka, 69/21-23.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

Vesveseyle oldu çünkü bî-ķarār
Dünyeyi dīn üste kıldı ihtiyār

Pes didi kim dīnūñi kıldum ķabūl
Nice kim hūkmūñdür eyle olsun ol

Çün şekāvet tıtdı ol yüz la'nete
Kāfir oldu vü sücūd itdi büte

Pes didi Kayşer vezīrine revān
Tīz buña hil'at getirūñ bu zamān

Ol fülān şehre bunı idūñ emīr
Virūñüz tūğ u naķāre vü nefīr

Pes vezīr aytdı aña iy pādşāh
Bir sözüm var söyleyem olgıl āgāh

Didi kılmayınca bunı tecrübe
Biz buña nice virelüm mertebe

Didi Kayşer tecrübe nedür digil
Kılduralum biz buña tīz söylegil

Didi ger ıoğrı ise sözinde bu
Ben didüğüm işlesün tırsun örü

Tırsun ursun yoldaşnuñ boynını
Bilelüm gerçekdür anuñ oynını

Tā bilem gerçek tıttıdur dīnümüz
Her ki vardur mezheb ü āyīnümüz

Tırdı ol mel'ün u mađbūn ol zamān
Yoldaşnuñ boynın urdı dökdi kan

Pes vezīrūñ sözi ile ol pelīd
Urdı bir yoldaşını kıldı şehīd

Didi pes Kayşer vezīre şimdi tır
Buña çok hil'at getürsünler buyur

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

Daħi yazgıl sen bunı begler begi
Beglerümde olmaya bundan yigi

Pādşāha pes yine didi vezīr
Söyleyem bir söz daħ anı diñle bir

Didi bir kişi ki öz yoldařınıñ
Kim ri'āyet itmeye ĥaqqın anuñ

Böyle tođmıřdur yine gitmiř bile
Gör aña pes n'eyledi bu ĥāl ile

Qılmadı yoldaşına çün kim vefā
Ol vefā kaçan kıla bu dem saña

Olmaya bunı büyütmeĥ 'aql işi
Pes ölüp yođ olsa yigdür ol kişi

Pādşāha çün bunı didi vezīr
İşidüp gördi müvecceħ dil-pezīr

Pes yine cellāda emr itdi revān
Didi ur boynını dökgil yire kıan

Vardı cellād urdı boynını anuñ
Tığine didi ki 'ömrin kes bunuñ

Düşdi meydāna anuñ başı meger
Ol daħı meydān içinde devr ider

Üç kere devr eyledi meydān ara
Oğudı bu āyeti Qur'an ara^{***}

Āyetüñ mefhümü budur ĥālibā
Bir iřāretdür dinilür tälibe

Kime ĥaqq oldu ise nār-ı sağar
Kim dürür kim anı oddan men' ider

*** "Peki ya Allah'ın azabına çarpılmış olan kimseyi insanlar kurtarabilir mi? Ateři hak eden kimseyi sen kurtarabilir misin?". Zümer, 39/19.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

Oğudı bu āyeti ol hem-çünin
Gelmedi ol başlara hergiz yakın
Vardı bir yirde daği kıldı karar
Oldı kâfir gitdi mağbün şermsâr
Ehl-i ĩmân gezdi dünyâda meger
Āhirinde oldı fi'n-nâri sağar
Sen Muğammed ümmetini yâ İlâh
Şaklagıl āhir nefesde ol penâh (2726-2808)

SONUÇ

Edebiyatımızın yıllar içindeki seyrine bakıldığında, kısa hikâyeciliğin bir gelenek hâlini aldığı rahatlıkla söylenebilir. Müellifler, manzum veya mensur olarak kaleme aldıkları eserlerinde kısa hikâyelerden, anlatılmak isteneni doğrudan ve kolaylıkla anlatma, muhatabı etkileme noktasında çokça faydalanmışlardır. Sadece kısa hikâyelerin bir araya getirildiği eserler olduğu gibi, farklı konuları ele alan eserlerde de bu türden hikâyelerle karşılaşılır. Hazinî'nin Usfûri'den tercüme ettiği manzum kırk hadis şerhinde de bu kısa hikâyelerin kullanıldığı görülür. Hazinî bu eseriyle hem kırk hadis türünün edebî açıdan olgun ve başarılı bir örneğini vermiş hem de XIII. asırda kaleme alınmış bir eserde geçen hikâyeleri XVI. asra taşıyarak kısa hikâyecilik geleneğinin takipçilerinden biri olmuştur.

KAYNAKÇA

- ATİK, Necmi, *Yesevîlik ve Cevâhirü'l-Ebrâr min Emvâci Bihâr*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1997.
- AVCI, İsmail, *Hazîni'nin Manzum Şerh-i Hadîs-i Erbaîn Tercümesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir 2007.
- AYAN, Gönül, "Mesnevî ve Kısa Hikâyecilik", 5. *Millî Mevlânâ Kongresi (Tebliğler)*, 3-4 Mayıs 1991, Selçuk Üniversitesi Yay., Konya.
- BALKAYA, Âdem, "Türk Toplumunda Temsil Getirme Geleneği ve Mevlana'nın Gelenek İçerisindeki Yeri", *Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Tunca Kortantamer Özel Sayısı II, Volume 2/4, Fall 2007, s. 201-208. <http://www.turkishstudies.net/dergi/cilt1/sayi6/sayi6pdf/12.pdf>
- BEKTAŞ, Ekrem, "Mesnevî Hikâyeleri; Tespit ve Değerlendirme", *Mevlânâ Araştırmaları 1*, ed. Adnan Karaismailoğlu, Akçağ Yay., Ankara 2007, s. 421-443.
- CEYHAN, Âdem, *Türk Edebiyatı'nda Hazret-i Ali Vecizeleri*, Öncü Kitap, Ankara 2006.
- DELİCE, Meryem, *Divan Edebiyatı'nda Küçük Hikaye Geleneği İçinde Muhlîs B. Hâfîzü'l-Kâdi'nin Câmîü'l-Hikâyâtı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2000.
- DOĞAN, Mehmet Can, "Şiir ve Hikâye", *Hece*, Türk Öykücülüğü Özel Sayısı, S. 46-47, Ekim-Kasım 2000, s. 204-210.
- DURAK, Hasan Hüseyin, *Usfûrî'nin Kırk Hadis Şerhi'nin Tahkik, Tahric, Terceme ve Tenkidi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2002.
- KARAHAN, Abdülkadir, *İslâm-Türk Edebiyatında Kırk Hadis*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 1991.
- KAVRUK, Hasan, *Eski Türk Edebiyatında Mensûr Hikâyeler*, MEB Yay., İstanbul 1998.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

-
- KEKLİK, Nihat, “Mevlânâ’da Metafor Yoluyla Felsefe”, *I. Millî Mevlâna Kongresi-Tebliğler*, 3-5 Mayıs 1985, Selçuk Üniversitesi Yay., Konya 1986, s. 39-73.
- KÖPRÜLÜ, Fuad, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 1991.
- KUNT, İbrahim, *Hazîni ve Dîvânı (İnceleme-Metin)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 2002.
- MAHMUDOVA, Samire, *Hazîni’nin ‘Menba’u’l-Ebhâr fî Riyâzi’l-Ebrâr’ Adlı Eserinin Tahkîk, Neşir ve Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2000.
- Mevlânâ Celâleddin Rûmî, *Mesnevî Hikâyeleri*, haz. Şefik Can, Ötüken Yay., İstanbul 2006.
- OKUYUCU, Cihan, *Hazini, Cevâhîru’l-Ebrâr min Emvâc-ı Bihâr (Yesevî Menâkıbnamesi)*, Erciyes Üniversitesi Gevher Nesibe Tıp Tarihi Enstitüsü Yay., Kayseri 1995.
- TÖKEL, Dursun Ali, “Zihniyet ve Kaynakları Açısından Hikâyemize Bakmak”, *Hece*, Türk Öykücülüğü Özel Sayısı, S. 46-47, Ekim-Kasım 2000, s. 42-52.
- YAĞCI, Şerife, *Süheylî’nin Acâibü’l-Mesâir ve Garâibü’n-Nevâdir’i-Metin ve Küçük Hikâye Üzerine Teorik Bir İnceleme*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 2001.
- YILDIRIM, Selahattin, *Osmanlı’da Kırk Hadis Çalışmaları 1*, Osmanlı Hadis Araştırmaları, İstanbul 2000.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

Copyright of Electronic Turkish Studies is the property of Electronic Turkish Studies and its content may not be copied or emailed to multiple sites or posted to a listserv without the copyright holder's express written permission. However, users may print, download, or email articles for individual use.